

Nr 105

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående statsbidrag till lärarbostäder m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

(2:a avd.)

I propositionen nr 61 har Kungl. Maj:t, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 26 februari 1960, föreslagit riksdagen att dels godkänna av chefen för ecklesiastikdepartementet förordade grunder för statsbidrag till lärarbostäder inom det obligatoriska skolväsendet, dels godkänna att avvecklingen av tjänstebostadssystemet för folkskolans lärare, nomadlärare och organister inledes den 1 oktober 1960 och sker i den ordning som i propositionen föreslagits, dels ock bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser som må finnas erforderliga för avvecklingens genomförande.

I detta sammanhang har utskottet till behandling förehaft

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr Eric Carlsson m. fl. (I: 535) och den andra inom andra kammaren av herrar Grebäck och Elmvall (II: 665), i vilka hemställts, att riksdagen vid sin behandling av förevarande proposition måtte dels besluta 1) att avslå Kungl. Maj:ts proposition om att avveckling av tjänstebostadssystemet nu skall beslutas, 2) att tjänstebostadssystemet skall bibehållas under ytterligare en tätortsförteckningsperiod (5 år), 3) att statsbidrag till uppförande av bostäder för folkskolans lärare må utgå med oförändrade belopp, dels ock beakta vad i motionen i övrigt anförts,

dels ock en inom andra kammaren av herr Holmberg m. fl. väckt motion (II: 666), vari hemställts, att riksdagen måtte besluta, att statsbidrag för anskaffande av lärarbostäder generellt skall utgå till skolorter med mindre än 400 invånare men bidrag under vissa förutsättningar kunna komma i fråga jämväl för andra orter, vilkas invånarantal uppgår till 400 men ej till 900, samt att statsbidragets storlek fastställs till 24 000 kronor per bostad och med ett extra tillägg för de fyra nordligaste länen med 4 000 kronor per bostad.

Beträffande motiveringen för de motionsvis framställda yrkandena får utskottet hänvisa till motionerna I: 535 och II: 666.

Av statsrådsprotokollet, till vilket i huvudsak torde få hänvisas, inhämtas bland annat följande.

Vid 1956 års riksdag fattades principbeslut om avskaffande av tjänstebostadssystemet för bland annat folkskolans lärare (prop. 1956: 116; SU 118; rskr 271). Riksdagen fann det emellertid angeläget understryka chefens för civildepartementet uttalande, att avvecklingen av ifrågavarande tjänstebostadstväng borde ske successivt under en längre tid än som kunde ifrågakomma beträffande andra tjänstebostäder. Liksom departementschefen förutsatte även riksdagen, att frågan om konstruktionen av ett eventuellt framtida statsbidrag till lärarbostäder bleve föremål för närmare utredning.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för ekle-siastikdepartementet den 4 oktober 1956 sakkunniga för att utreda frågan om statsbidrag till lärarbostäder inom folkskoleväsendet och därmed sammanhängande spörsmål. De sakkunniga antog benämningen *lärarbostadsutredningen*.

Utredningen har i november 1958 avlämnat betänkandet »Statsbidrag till lärarbostäder» (SOU 1958: 46). Häröver har *infordrade utlåtanden* avgivits av skolöverstyrelsen efter hörande av länskolnämnderna och ett antal kommuner, vidare av samtliga länsstyrelser, statskontoret, riksräkenskapsverket, bostadsstyrelsen, statistiska centralbyrån och statens bostadsnämnd, varjämte *yttranden* avgivits av Svenska landskommunernas förbund, Sveriges akademikers centralorganisation (SACO) och Tjänstemännens centralorganisation (TCO).

Enligt direktiven för lärarbostadsutredningen borde utredningsarbetet bedrivas i kontakt med *1952 års tjänstebostadsutredning*, som hade att framlägga förslag bland annat beträffande de särskilda övergångsanordningar, som direkt påkallades av den framtida successiva avvecklingen av det nuvarande tjänstebostadssystemet. En samordning av de båda utredningarnas resultat borde möjliggöras.

I en den 23 november 1959 till chefen för civildepartementet överlämnad värdsam promemoria med förslag till bestämmelser om tjänstebostäder har tjänstebostadsutredningen bland annat avgivit förslag till erforderliga övergångsanordningar i samband med avvecklingen av tjänstebostäderna för folkskolans lärare m. fl. Nämnda promemoria har varit föremål för vederbörligt remissförfarande, varvid yttranden avgivits av, bland andra, statskontoret, skolöverstyrelsen, statens bostadsnämnd samt TCO, vilka berört de speciella frågor, som är av intresse i detta sammanhang.

Statsbidrag till lärarbostäder

Nuvarande förhållanden

I propositionen lämnas först en redogörelse för nuvarande förhållanden med angivande av kommunernas och lärarnas skyldigheter beträffande tjänstebostäder, bestämmelserna i boställsordningen för folkskolans lärare samt gällande statsbidragsbestämmelser (s. 3 och 4 i propositionen).

Lärarbostadsutredningens förslag jämte remissyttranden

Bidragsgivningens omfattning

Enligt utredningens förslag skall följande principer gälla för möjligheten att erhålla statsbidrag till lärarbostäder (s. 5—9).

1) Statsbidrag utgår till anskaffande av lärarbostad vid skola å ort, som icke upptagits i senast publicerade folkräknings förteckningar över tätorter med minst 200 invånare. Statsbidragsprövningen avser här endast frågan, om det med hänsyn till skolväsendets rationella ordnande är lämpligt att anskaffa bostaden samt om det icke för ifrågavarande lärare redan finnes lärarbostad, som är acceptabel eller som genom ombyggnad för rimlig kostnad kan sättas i godtagbart skick.

2) I särskilda fall må undantagsvis statsbidrag kunna utgå till anskaffande av lärarbostad vid skola jämväl å i nyssnämnda förteckningar upptagen skolort med minst 200 och mindre än 500 invånare.

3) Statsbidrag må dock ej utgå till anskaffande av lärarbostad vid skola, belägen inom stads eller köpings administrativa område eller på högst fyra kilometers avstånd från stads eller köpings tätbebyggda område.

4) Finnes eljest ort med minst 200 invånare inom ett avstånd av högst fyra kilometer — farbar väg — från skolan, skall med avseende å rätten till statsbidrag anses, som om skolan vore belägen å nämnda ort.

Remissmyndigheterna har i allmänhet tillstyrkt utredningens förslag. Endast i fråga om förslaget, att statsbidrag i vissa fall efter särskild prövning skall kunna utgå även på orter med minst 200 men mindre än 500 invånare, råder mera delade meningar (s. 11—12).

Statskontoret anser, att den möjlighet till bidrag med hänsyn till om en kommun har osedvanligt stora kostnader för sitt skolväsen, särskilt lågt skatteunderlag eller hög utdebitering, som utredningen antytt, icke bör finnas och hänvisar till att 1958 års skatteutjämningskommitté bland annat har att undersöka möjligheterna till införande av ett allmänt statsbidrag

med skattutjämnande effekt. Även *statens bostadsnämnd* anser, att dylika omständigheter icke bör få utöva något inflytande på frågan om statsbidrag skall utgå eller icke.

Länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus län samt Gävleborgs län anser, att möjligheten till statsbidrag i vissa fall bör kunna utsträckas även till orter med mer än 500 invånare. De omständigheter, som motiverar statsbidrag på orter med 200—500 invånare kan föreligga även i fråga om större orter, exempelvis de bohuslänska ösamhällena. Det synes mindre tillfredsställande, att möjligheten till statsbidrag i dessa fall skulle bli beroende av en schematisk gränsdragning enbart efter invånarantalet, särskilt som individualprövning av statsbidragsfrågan förutsättes skola ske redan då invånarantalet överstiger 200. Av samma skäl finner *länsstyrelsen i Kronobergs län* den föreslagna absoluta övre gränsen vid 500 invånare knappast erforderlig. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* framhåller också, att gränsdragningen vid den praktiska tillämpningen icke bör låsas fast vid 500 invånare utan möjlighet skapas att även i andra fall när särskilda skäl föreligger medgiva statsbidrag.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län erinrar om att antalet tätorter med 200—500 invånare där är större än i något annat län och att många av dessa tätorter till egentlig del är allenast stora byar utan bebyggelse med hyreshus. Länsstyrelsen har intet att erinra mot den föreslagna gränsdragningen men förutsätter, att möjligheten till statsbidrag för de mindre tätorterna icke blir alltför hårt beskuren vid den praktiska tillämpningen.

Även förslaget att skola, belägen inom ett avstånd av 4 km farbar väg från en tätort, vid statsbidragsbedömningen skall anses som belägen inom tätorten, har väckt en del kritik (s. 12—13). Vidare har utredningens förslag att anknyta till de tätortsförteckningar, som upprättas vid folkräkningarna, föranlett uttalanden av en del remissmyndigheter (s. 13—14).

Bostadstyp

Enligt utredningens mening bör vid tjänstebostadssystemets slopande också den nuvarande boställsordningen med dess detaljerade föreskrifter rörande bostads beskaffenhet m. m. upphävas. Någon anledning att meddela liknande föreskrifter med avseende å de lärarbostäder, som i framtiden får uppföras med statsbidrag, anses inte finnas utan utredningen menar, att det endast bör förutsättas, att bostäderna motsvarar normal modern standard. Vad som åsyftas därmed anses framgå av de i 5 § andra stycket kungörelsen den 24 maj 1957 om egnahemslån m. m. stadgade villkoren i fråga om bostads storlek och utrustning för beviljande av egnahemslån till ny- eller ombyggnad av enfamiljshus. Beträffande bostadens storlek gäller där, att den skall vara minst 70 och högst 125 m², varmed åsyftas bostadsytan.

När bostaden icke längre skall utgöra en till tjänsten knuten förmån finns enligt utredningens mening ej heller skäl att laborera med två olika bostadstyper för olika kategorier av lärare. I flertalet fall torde man nämligen — också när det gäller småskollärare — vara bäst betjänt av att lärarbostaden är anordnad som familjebostad och icke som bostad för ensamstående.

Statsbidraget föreslås därför bli knutet till en enda bostadstyp av en viss minimistorlek, vilken lämpligen bör anges till 70 m² i enlighet med egnahemslånebestämmelserna.

Beträffande remissyttrandena på denna punkt torde få hänvisas till s. 15—16 i propositionen.

Statsbidragets utformning

Efter övervägande av de av allmänna statsbidragsutredningen förordade typerna av anläggningsbidrag har utredningen stannat för alternativet med ett för hela landet enhetligt, till beloppet fixerat bidrag.

De i gällande statsbidragskungörelse (1946: 882) intagna bestämmelserna om övergångsbidrag föreslås bibehållas oförändrade under den tidrymd då sådana bidrag ännu kan vara aktuella, d. v. s. längst till och med redovisningsåret 1966/67.

Utredningens förslag beträffande statsbidragets utformning tillstyrkes i allmänhet av remissmyndigheterna (s. 18). *Länsstyrelsen i Jämtlands län* finner dock starka skäl tala för en differentiering av statsbidraget till förmån för norrlandslänen, och *Svenska landskommunernas förbund* anser det av rättviseskäl påkallat, att orter med höga byggnadskostnader, företrädesvis belägna inom norrlandslänen, erhåller viss kompensation genom tillägg å statsbidragets grundbelopp. Förbundet ifrågasätter, om det inte vore möjligt att avväga tilläggsbeloppets storlek i förhållande till det högsta belåningsvärde, som bostadsstyrelsen medgivit för olika delar av riket i fråga om egnahemslångivningen.

Statsbidragsbelopp

Statsbidraget skall enligt utredningens mening ha till uppgift att kompensera kommunerna för den ekonomiska risk de löper att en lärarbostad tidvis kan komma att stå outhyrd eller att kommunen icke kan taga ut en hyra, som täcker de faktiska kostnaderna för bostaden. Då omfattningen av detta ekonomiska risktagande inte kan beräknas, anser utredningen, att statsbidraget bör fastställas efter mera allmänna överväganden.

Då statsbidrag för närvarande utgår för den större bostaden (omkring 90 m²) med 20 000 kronor eller — i hyresgrupp 1, där mer än 80 procent

av bostäderna återfinnes — 24 000 kronor har utredningen ansett, att sistnämnda belopp lämpligen bör tagas till utgångspunkt för sådana överväganden.

Utredningen räknar, såsom i det föregående sagts, med en mindre normalbostad än den nuvarande 90 m²-bostaden. Detta jämte den i princip fria hyressättningen anses motivera, att statsbidraget i framtiden sättes något lägre än för närvarande. Eftersom statsbidraget framdeles avses utgå endast i ett relativt begränsat antal fall, synes det utredningen också angeläget, att bidraget ej framstår som ett oskäligt gynnande av det mindre antal kommuner, som får del därav, i jämförelse med de kommuner, som endast åtnjuter det statliga stöd, som ligger i egnahemssubventionen.

Utredningen visar i en tablå verkningarna beträffande några olika hus typer av dels egnahemslånesubventionen, dels statsbidrag om respektive 20 000 och 18 000 kronor. Det framgår därvid, att återverkningarna på årskostnaderna av ett statsbidrag på 20 000 kronor endast oväsentligt skiljer sig från verkningarna av ett statsbidrag på 18 000 kronor. Under sådana förhållanden och med hänsyn till att statsbidraget närmast avser att vara ett stimulansbidrag, som kan komma i fråga endast i ett begränsat antal fall, förordar utredningen för sin del att statsbidraget bestämmes till det lägre beloppet, 18 000 kronor.

Av remissmyndigheterna tillstyrker *länsstyrelsen i Hallands län* det av utredningen föreslagna statsbidragsbeloppet och *länsstyrelsen i Kopparbergs län* lämnar det utan erinran. *Tio läns skolnämnder* ansluter sig också till förslaget.

Ett statsbidragsbelopp av 20 000 kronor förordas däremot av *länsstyrelserna i Kalmar, Blekinge, Värmlands, Örebro, Gävleborgs och Västerbottens län* samt *sex läns skolnämnder*, medan *länsstyrelserna i Uppsala och Kronobergs län* samt *en läns skolnämnd* uttalar sig för ett statsbidrag som i vart fall ej bör understiga 20 000 kronor. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* föreslår för sin del, att statsbidraget bestämmes till 20 000 kronor med ett särskilt tilläggsbidrag å 4 000 kronor beträffande de fyra nordligaste länen.

Skolöverstyrelsen finner de av utredningen åberopade produktionskostnaderna (inklusive tomt) för egnahem, avsedda som lärarbostäder, för låga. Med hänsyn till att överstyrelsen framlägger förslag om statligt reglerad hyressättning för lärarbostäder anser överstyrelsen att statsbidraget, för att inte den större anparten av risktagandet och en väsentlig del av erforderlig hyressubvention skall överskjutas på kommunerna, generellt bör utgå med 24 000 kronor. Detta belopp förordas även av *länsstyrelsen i Malmöhus län* samt av *tre läns skolnämnder*.

Administrativt förfarande

Det är utredningens uppfattning, att det nya statsbidraget till lärarbostäder bör kunna administreras på ett enklare sätt än tjänstebostadsbidraget. Utredningen anser, att behovet av lärarbostad bör prövas av länskolnämnden, på vilken det också bör ankomma att bevilja statsbidraget, när det gäller bostäder å orter med mindre än 200 invånare. I övriga fall, d. v. s. då fråga är om statsbidrag till lärarbostad på ort med minst 200 och mindre än 500 invånare, bör beslutanderätten i vart fall under en övergångstid tillkomma en central instans, lämpligen skolöverstyrelsen.

När byggnadsarbetet är avslutat göres anmälan till länsstyrelsen, som besiktigar bostaden och, efter godkännande av densamma, utbetalar statsbidraget.

Beträffande vad som vid remissbehandlingen anförts härom torde få hänvisas till s. 20—21 i propositionen.

Ikraftträdande

Utredningen föreslår, att avvecklingen av folkskolans tjänstebostäder inledes den 1 oktober 1960, då giltighetstiden för nu gällande tätortsförteckningar utlöper. Denna dag skulle 211 § folkskolestadgan och den nuvarande statsbidragskungörelsen 1946: 887 (med undantag av bestämmelserna om övergångsbidrag) upphöra att gälla och det av utredningen föreslagna bidragssystemet träda i kraft.

Mot den av utredningen föreslagna tidpunkten för ikraftträdande av de nya statsbidragsbestämmelserna har i remissyttrandena erinringar rests av *sju länskolnämnder*, varav fyra föreslår uppskov till senare tidpunkter, samt av *skolöverstyrelsen*, som anser att de landsbygdskommuner, som ej uppförts å tätortsförteckningen, lämpligen bör få ännu några år på sig att upprusta tjänstebostadsbeståndet genom ny- eller ombyggnad, varför uppskov förordas till den 1 oktober 1965.

Kostnader

Utredningen anser sig kunna uppskatta den årliga statsbidragsgivningen enligt utredningens förslag till att gälla endast cirka 100 nya lärarbostäder per år under de första tre å fyra åren, räknat från och med budgetåret 1960/61. Därefter beräknas en successiv minskning komma att ske. Med ett statsbidragsbelopp av 18 000 kronor per bostad skulle anslagsbehovet under de första åren efter statsbidragsreformen bli 1,8 miljoner kronor årligen.

Departementschefen

Departementschefen har bland annat anfört följande.

Mot bakgrunden av samhällets allmänna strävan att trygga bostadsförsörjningen för samtliga medborgare har det tett sig naturligt att nu i princip avveckla det statliga stödet till produktion av ändamålsbestämda bostäder för speciella kategorier. Den av 1956 års riksdag beslutade avvecklingen av tjänstebostadssystemet för folkskolans lärare grundar sig ju också på det förhållandet, att lärartjänsten inte är av den art att den motiverar bibehållandet av ett tjänstebostadstväng. Det kan naturligtvis under sådana förhållanden ifrågasättas, om det finns anledning att ett särskilt statsbidrag utgår just till lärarbostäder. Enligt min mening kan det anföras goda skäl för att ett dylikt bidrag i begränsad omfattning får utgå under en övergångstid. På många håll, främst på landsbygden, torde det nämligen, om man skall kunna räkna med att få lärare till en skola, vara nödvändigt att kommunen tillhandahåller lämpliga bostäder i skolans närhet. När skyldigheten för lärare att mottaga anvisad bostad bortfaller, får detta till följd att en kommun, om den uppför en lärarbostad och det på orten inte finns någon mera allmän efterfrågan på hyresbostäder, löper en ekonomisk risk genom att lärarbostaden kan tänkas förbli outhyrd eller få uthyras till underpris. Det torde inte heller kunna göras gällande, att uppförandet av en lärarbostad på sådana orter faller inom kommunens normala åtaganden för att främja bostadsförsörjningen.

För att motverka en tendens att alltför starkt centralisera skolväsendet är det vidare av vikt, att också skolor i glesbygder kan rekrytera dugliga lärarkrafter. Det torde därför vara ett allmänt intresse att kommunerna stimuleras att trots den ekonomiska risken alltså tillhandahålla lärarbostäder på orter utan hyresmarknad. Ett statsbidrag, som i någon mån uppväger risktagandet, är i dylika undantagsfall enligt min mening av betydelse under den tidrymd, som kan erfordras för att i huvudsak täcka behovet av lärarbostäder i det läge, som uppkommer till följd av enhetskolans framväxande och den pågående befolkningsomflyttningen. Efter förslagsvis fem år synes dock frågan om bidragsgivningen lämpligen böra omprövas med hänsyn till då vunna erfarenheter och med beaktande av bland annat den då förutsebara skolorganisatoriska utvecklingen.

Ett statsbidrag av detta slag är således inte avsett som en hyressubvention för att bereda lärarna billigare bostäder, vilket jag finner angeläget att här framhålla. Redan vid riksdagsbehandlingen 1956 förutsattes, att marknadshyra i princip skulle uttagas för bostäderna och det ansågs inte påkallat att binda kommunerna genom några föreskrifter angående hyres sättningen. Någon anledning att frångå denna ståndpunkt anser jag inte föreligga.

Om man bortser från ett par remissmyndigheter, som helt avvisar tanken på statsbidrag till lärarbostäder i framtiden eller förordar en prövning av bidragsbehovet från fall till fall, har det av lärarbostadsutredningen föreslagna statsbidragssystemet inte föranlett några allvarigare principiella erinringar; den kritik som riktats mot förslaget berör huvudsakligen enskilda detaljer. Jag anser mig också för egen del böra i allt väsentligt biträda utredningens förslag och begränsar min fortsatta behandling av frågan till vissa enskildheter i det föreslagna bidragssystemet.

Enligt utredningens förslag skulle omfattningen av statsbidragsgivningen bli väsentligt begränsad i förhållande till vad som nu gäller. Således skulle en generell rätt till statsbidrag endast finnas beträffande skolorter med mindre än 200 invånare men bidrag under vissa särskilda förutsättningar kunna komma i fråga jämväl för andra orter, vars invånarantal uppgår till 200 men ej till 500.

I några remissyttranden har förordats en något mera omfattande statsbidragsgivning än vad utredningen tänkt sig. Med hänsyn till att möjlighet föreligger för varje kommun att för uppförande av en lärarbostad komma i åtnjutande av det statliga stöd, som egnahemslänegivningen erbjuder, anser jag emellertid, att det särskilda stöd, som ligger i statsbidraget till lärarbostäder, endast bör kunna komma i fråga i den begränsade utsträckning utredningen föreslagit. Den av utredningen förordade övre gränsen för bidragsområdet vid orter med 500 invånare förefaller mig från denna utgångspunkt också väl avvägd.

Den föreslagna metoden för avgränsningen av de statsbidragsberättigade tätorterna kan jag tillstyrka. Anknytningen till de vid folkräkningen upprättade förteckningarna över rikets tätorter innebär en enkel och rationell lösning av problemet.

Under tiden intill dess att de vid 1960 års folkräkning sammanställda tätortsförteckningarna publiceras — vilket beräknas kunna ske vid mitten av år 1961 — anser jag dock ej, att 1950 års folkräkning utan vidare kan utgöra underlag för statsbidragsprövningen. Övergångsvis bör tillämpas en bestämmelse av den innebörden, att i sådana fall där länskolnämnd finner anledning antaga, att befolkningstalet för en ort sedan den 31 december 1950 stigit till minst 200 eller sjunkit under 500, frågan om kommunens rätt till statsbidrag skall hänskjutas till Kungl. Maj:ts prövning.

Som jag nyss framhöll, skall enligt utredningens förslag statsbidrag undantagsvis kunna utgå till lärarbostad även å orter med minst 200 men mindre än 500 invånare. De fall man här tänkt sig är sådana, där ortens bebyggelsekaraktär, läge eller andra speciella förhållanden liksom också hänsynen till kommunens ekonomiska bärkraft kan göra ett bidrag motiverat. Prövningen av statsbidragsfrågan i dessa fall har utredningen ansett böra ligga hos en central myndighet, förslagsvis skolöverstyrelsen. Med anledning av vad utredningen i denna del föreslagit, vill jag först, i anslutning till statskontorets påpekande, framhålla, att hänsynen till en kommuns ekonomiska förhållanden knappast bör speja in vid bedömningen av bidrag i här avsedda fall. Med hänsyn till svårigheterna att ange generella riktlinjer för prövningen i dessa undantagsfall vill jag vidare förorda, att denna tills vidare får ankomma på Kungl. Maj:t. I den mån fastare normer för bidragsgivningen utkristalliseras, torde beslutanderätten även i dessa ärenden framdeles kunna överflyttas till länskolnämnderna.

Den restriktivitet, som enligt min mening bör prägla den framtida statsbidragsgivningen på detta område, synes mig motivera, att statsbidrag icke bör utgå till lärarbostad vid skola inom en stads eller köpings administrativa område. Av samma skäl ansluter jag mig också till utredningens förslag, att skolort, belägen inom ett avstånd av 4 kilometer farbar väg från en tätorts gräns, skall i statsbidragshänseende bedömas såsom hörande till tätorten. Med tätorts gräns bör därvid rimligen avses den vid tidpunkten för statsbidragsansökningens ingivande faktiska gränsen för en samlad bostadsbebyggelse inom tätorten, medan ett i tätortens utkant beläget

industriområde eller annan liknande bebyggelse inte bör få påverka bedömningen av tätortens utsträckning. Att, såsom statistiska centralbyrån förordat, låsa även tätbebyggelsens gränser vid förhållandena vid senaste folkräkning, kunde visserligen vara praktiskt med hänsyn till att tätortsavgränsningen från och med 1960 års folkräkning göres på kartmaterial, som sedermera bevaras. Den snabba tillkomsten av nya bostadsområden just i tätorternas periferi kan emellertid medföra, att ett kartmaterial av denna art redan inom ett par år ger en helt missvisande bild av bostadsbebyggelsens aktuella utsträckning. Jag förordar därför att, såsom utredningen föreslagit, läget beaktas vid varje särskild tidpunkt, vilket knappast torde välla de lokala organen och länsmyndigheterna några större svårigheter.

Vad utredningen föreslagit i fråga om bostadstypen kan jag helt ansluta mig till. Det bör således ankomma på kommunerna att fritt avgöra lärarbostadens storlek och standard, dock att en statsbidragsberättigad bostad måste hålla sig inom den ram som angivits i egnahemslånebestämmelserna.

I fråga om statsbidragets konstruktion har utredningen övervägt möjligheterna av en kombination av egnahemslån och statsbidrag men har därvid pekat på att den statssubvention, som ligger i egnahemslånen, kan variera rätt kraftigt från tid till annan, och vidare på det relativt komplicerade ansökningsförfarande som skulle erfordras vid en dylik kombination. Utredningen har därför stannat för att föreslå ett för hela landet enhetligt, till beloppet fixerat statsbidrag. Vad bostadsstyrelsen i sitt remissyttrande anfört finner jag inte innebära tillräckliga skäl att frångå den av utredningen förordade konstruktionen av statsbidraget.

Även det föreslagna bidragsbeloppet synes vara väl avvägt för sitt ändamål, om man, såsom utredningen gjort, ser det i relation till den subvention som eljest lämnas genom egnahemslånen. Jag tillstyrker sålunda förslaget om ett för hela landet enhetligt statsbidrag av 18 000 kronor.

Beträffande det administrativa förfarandet har jag, utöver den tidigare av mig förordade överföringen av beslutanderätten i en grupp ärenden till Kungl. Maj:t, inte någon annan erinran mot utredningens förslag än att jag i likhet med de remissmyndigheter, som yttrat sig på denna punkt, anser avsyning och godkännande av lärarbostad böra ankomma på länskolnämnden, vilken också bör meddela beslut om utbetalning av statsbidraget.

I övrigt föranleder utredningens förslag inte något uttalande från min sida, utan jag förordar att det, med de smärre ändringar som föranledes av vad jag här anfört, lägges till grund för nya bestämmelser om statsbidrag till lärarbostäder.

Det nya statsbidragssystemet bör, därest riksdagen godkänner vad jag här förordat, träda i kraft så snart bestämmelser i ämnet utfärdats och få tillämpning vid prövning av ansökningar om statsbidrag till tjänstebostäder för folkskolans lärare, vilka inkommit till statlig myndighet efter den 29 februari 1960. Ansökningar, som dessförinnan inkommit till statlig myndighet, bör behandlas enligt hittills gällande bestämmelser.

Återbetalningsskyldighet för erhållna statsbidrag

Lärarytstadsutredningens förslag jämte remissyttrandet

Utredningen anser sig icke kunna förorda en generell återbetalning till statsverket av statsbidrag, som utbetalats före sloandet av tjänstebostadssystemet. Däremot föreslås den nuvarande bestämmelsen om återbetalningsskyldighet i vissa fall skola alltjämt gälla beträffande statsbidrag, som beviljats enligt nu gällande bestämmelser.

I detta sammanhang behandlar utredningen också frågan om eventuell återbetalningsskyldighet för statsbidrag, som beviljas enligt de av utredningen förordade nya grunderna. Utredningen anser, att någon justering av statsbidraget i form av en eventuell återbetalning icke kan ifrågasättas, därest kommunen mot förmodan skulle göra sig en större hyresinkomst på bostaden än som bedömts såsom sannolik, lika litet som något ytterligare bidrag kan utgå, därest resultatet skulle bli det motsatta för kommunen.

En annan sak är en försäljning av bostaden. Det bör därför föreskrivas, att en eventuell försäljning av lärarytstad, till vilken statsbidrag utgått enligt utredningens system, ej må ske utan medgivande av länsskolnämnden, som därvid har att bedöma de eventuella olägenheterna för skolväsendets behöriga upprätthållande av att bostaden icke längre står till förfogande för lärare. Därest på grund av omständigheterna medgivande till försäljning anses böra givas, skall frågan om återbetalning helt eller delvis av statsbidraget av nämnden underställas Kungl. Maj:ts prövning.

En kommun, som en gång erhållit statsbidrag till uppförande av lärarytstad, vilken sedermera försålts, bör givetvis icke kunna utan vidare på nytt påräkna statsbidrag, om behov av lärarytstad på samma ort skulle uppstå.

I remissyttrandena har erinringar icke gjorts mot utredningens avvisande av tanken på generell återbetalningsskyldighet för statsbidrag, som uppburits enligt hittillsvarande bestämmelser.

När det gäller återbetalning av statsbidrag till lärarytstäder enligt de av utredningen föreslagna nya bestämmelserna har vissa uttalanden gjorts. Beträffande dessa torde få hänvisas till s. 28 i propositionen.

Departementschefen

Departementschefen har anfört följande.

Jag ansluter mig till utredningens uppfattning att tjänstebostadssystemets slopande inte bör föranleda att kommunerna åläggas en generell återbetalningsskyldighet för statsbidrag, som hittills utbetalats. Med

de uppburna statsbidragen har ju sådana villkor varit förknippade, att kommunerna hittills icke kunnat taga ut en mot produktionskostnaderna svarande hyra för lärarbostäderna. De övergångsbestämmelser, jag i det följande kommer att föreslå, innebär också, att kommunerna i de fall, då nuvarande bostadsinnehavare kvarbor i bostaden, endast successivt skall kunna anpassa hyrorna till marknadspriset. Det ter sig under sådana förhållanden rimligt, att kommunerna får åtnjuta den kompensation, som avsetts med det uppburna statsbidraget. Härtill kommer, att beträffande ett stort antal av nuvarande tjänstebostäder för folkskolans lärare sådana omständigheter föreligger, som skulle motivera statsbidrag till bostadens anskaffande också enligt de av utredningen föreslagna grunderna. Allt detta synes mig tala för att kommunerna icke bör åläggas att utan vidare återbetala uppburna statsbidrag, även om de i framtiden kan gottgöra sig en större hyresinkomst för lärarbostaden än enligt nuvarande bestämmelser.

Däremot finner jag det naturligt att fråga om återbetalningsskyldighet för ifrågavarande bidrag, liksom hittills, måste uppkomma, då en kommun försäljer bostad, som uppförts med statsbidrag, eller eljest förhyr eller utnyttjar den på sätt som varaktigt hindrar, att den användes som lärarbostad. En mera tillfällig upplåtelse av bostaden till annan än lärare bör dock i framtiden icke föranleda återbetalningsskyldighet, eftersom man måste räkna med att sådan upplåtelse kan bli aktuell, då lärare icke längre är skyldig att hyra en befintlig lärarbostad.

När det gäller statsbidrag, som beviljas enligt de nya bestämmelserna, har utredningen föreslagit, att fråga om återbetalningsskyldighet för uppbyggt bidrag skall aktualiseras i det fall, då en kommun vill avhända sig lärarbostaden. För en sådan åtgärd föreslås också länskolnämndens medgivande skola krävas. Jag biträder dessa förslag men anser i likhet med några av remissmyndigheterna, att fråga om återbetalningsskyldighet dessutom bör väckas, om en lärarbostad, för vilken statsbidrag utgått, genom brand eller annorledes förstöres och icke återuppföres. Kommun bör vara skyldig att i sådant fall göra anmälan därom till länskolnämnden, som har att hänskjuta frågan till Kungl. Maj:t.

Övergångsbestämmelser

1952 års tjänstebostadsutrednings förslag jämte remissyttranden

I *vördsam promemoria den 23 november 1959* med förslag till bestämmelser om tjänstebostäder har 1952 års tjänstebostadsutredning, bland annat, behandlat frågan om avvecklingen av tjänstebostäder för folkskolans lärare m. m.

Utredningen föreslår en stegvis hyreshöjning beträffande bostäder, som innehaves av samma lärare före och efter övergången till det nya systemet, i likhet med vad som föreslagits beträffande bostäderna inom övriga förvaltningsområden. I syfte att i enlighet med riksdagens beslut göra övergången mjukare för här ifrågavarande befattningshavare föreslås

dock, att av höjningen av hyran för lärarbostad må per år uttagas högst 15 procent av föregående hyra, uppvärmnings- och varmvattenkostnaderna ej inberäknade, i stället för högst en fjärdedel, såsom föreslagits beträffande bostäder inom den övriga förvaltningen.

Såsom garanti för att lärarbostäderna ej kommer att åsättas för hög hyra under övergångstiden föreslår utredningen därutöver, att, om överenskommelse beträffande hyresvillkoren ej kan träffas mellan läraren och kommunen, hyresfrågan skall hänskjutas till länsstyrelsen för prövning. Denna myndighet torde, om en centralisering skall undvikas, vara bäst skickad att objektivt bedöma dessa frågor.

I överensstämmelse med vad utredningen föreslagit beträffande tjänstebostäder inom den övriga förvaltningen och med beaktande av riksdagens beslut om särskilda övergångsbestämmelser för folkskolans tjänstebostäder föreslår utredningen, att bostadstvånget upphäves för samtliga folkskolans lärare från och med den 1 oktober 1960 eller den dag, då nya statsbidragsbestämmelser för lärarbostäder träder i kraft, men att lärare erhåller rätt att, om han så önskar, förhyra den bostad han då innehar under fem år, dock under förutsättning att han under denna tid kvarstår i samma befattnings- och tjänstefunktion.

I fråga om tjänstebostad för *nomadlärare* föreslår tjänstebostadsutredningen, att gällande bestämmelser därom — 44 § första stycket avlöningsreglementet för folkskolan samt 24 § tilläggbestämmelserna till detta reglemente — upphäves samtidigt som bestämmelserna om tjänstebostad för folkskolans lärare och att samma övergångsbestämmelser tillämpas för båda dessa lärarkategorier. Med hänsyn till att nomadlärare skall träffa avtal om hyrans storlek med statlig myndighet och att till grund för detta avtal ligger ett av statens personalbostadsdelegation utarbetat hyresförslag anser dock utredningen anledning icke föreligga att för nomadlärare införa någon särskild prövningsrätt hos annan myndighet. Handläggningen av ärenden rörande hyra för nomadlärarbostäder finner utredningen av praktiska skäl böra i samband med avvecklingen av tjänstebostadssystemet överflyttas från domkapitlen till byggnadsstyrelsen, som handhar förvaltningen av dessa bostäder.

I likhet med vad som för närvarande gäller för folkskolans lärare är *organist* garanterad att under vissa förutsättningar erhålla tjänstebostad. Utredningen har med hänsyn härtill funnit sig böra föreslå, att för organister tillämpas samma övergångsbestämmelser vid avvecklingen av tjänstebostäderna, som föreslagits för folkskollärare och nomadlärare, samt att avvecklingen sker från samma tidpunkt som för dessa befattningshavare.

För befattningsgarna som *föreståndarinna och biträdande föreståndarinna* vid elevhem tillhörigt kommun, Skytteanska skolan i Tärna eller nomadskoleväsendet, vilka enligt den av Kungl. Maj:t fastställda preliminära

bostadstvångsförteckningen skall vara förenade med bostadstvång, erfordras bestämmelser om tjänstebostad i folkskolans avlöningsreglemente även efter övergången till det nya tjänstebostadssystemet. Utredningen anser, att denna övergång bör äga rum samtidigt med att det nya tjänstebostadssystemet göres tillämpligt inom statsförvaltningen samt att erforderliga bestämmelser bör utarbetas av löneförfattningsberedningen i samband med dess översyn av gällande avlöningsreglementen.

Av remissmyndigheterna har endast ett fåtal berört frågor, som har samband med avvecklingen av tjänstebostäderna för folkskolans lärare. I de remissyttranden, som upptagit särskilda detaljfrågor till behandling, har frågan om hyressättningen och prövningsförfarandet stått i förgrunden för övervägandena (s. 34—36 i propositionen). Sålunda har i *lärarförbundens* yttrande beträffande hyressättningen anförts bland annat följande.

Lärarförbunden anser i likhet med utredningen det vara en riktig princip att en eventuell hyreshöjning uttas etappvis men finner den föreslagna konstruktionen av olika skäl mindre lämplig. Dels innebär den föreslagna procentsatsen ett uttryck för en viss uppfattning om hyreshöjningens storlek, som strider mot principen om fri hyressättning, dels kan förfaringssättet ge anledning till att man uppskjuter fastställandet av den slutliga hyresnivån och i stället år från år avtalar om en viss procentuell höjning av föregående års hyra. Lärarförbunden vill i stället föreslå, att den eventuella hyreshöjningen uttas genom en årlig ökning av hyran med 20 procent av *skillnaden* mellan den överenskomna hyran och det i boställsordningen fastställda hyresbeloppet. De antydda olägenheterna skulle därigenom elimineras, och den nya hyran skulle uppnås vid en tidpunkt som sammanfaller med utgången av övergångstiden.

Departementschefen

Departementschefen har anfört följande.

Den av riksdagen år 1956 i princip beslutade avvecklingen av tjänstebostadssystemet för folkskolans lärare föreslås av lärarbostadsutredningen och 1952 års tjänstebostadsutredning inledas den 1 oktober 1960, då giltighetstiden för nuvarande tätortsförteckningar utlöper. Jag finner icke att några bärande skäl anförts för ett uppskov till senare tidpunkt med den avsedda reformen i vad avser lärarbostäderna. Med hänsyn till att riksdagen uttalat sig för att avvecklingen, när det gäller lärarnas tjänstebostäder, bör ske successivt under längre tid än vad som kan ifrågakomma beträffande andra tjänstebostäder, anser jag det tvärtom lämpligt, att denna avveckling påbörjas tidigare än vad som beräknas ske med övriga kategorier av tjänstebostäder, och tillstyrker därför utredningarnas förslag på denna punkt.

Det har ansetts naturligt, att en befattningshavare, som vid tidpunkten

för tjänstebostadssystemets upphävande innehar tjänstebostad, får rätt att under vissa betingelser kvarbo i bostaden. Lärarbostadsutredningen förut-satte sålunda som självklart, att garantier skulle skapas för att lärare finge rätt därtill, så länge han kvarstode i sin tjänst vid skolan. I och med tjänstebostadssystemets upphävande skall emellertid lärare inte längre vara skyldig att mottaga anvisad bostad och det kan därför finnas visst fog för att man, såsom tjänstebostadsutredningen förordat, begränsar kvarboende-rätten till att gälla endast under en viss övergångstid. För andra kategorier tjänstemän med tjänstebostäder har utredningen föreslagit en rätt att un-der två år kvarbo i förutvarande tjänstebostäder. Mot bakgrunden av detta förslag, som jag för egen del finner lämpligt, samt riksdagens nyssberörda uttalande om avvecklingstempot beträffande lärarnas tjänstebostäder, kan jag tillstyrka utredningens förslag om en rätt för lärare att under en tid av fem år kvarbo i en den 30 september 1960 innehavd tjänstebostad. Såsom villkor för denna rätt bör gälla, att läraren kvarstår i tjänst i samma kom-mun. Någon större olägenhet lär knappast vållas av att kvarboenderätten på förslaget sätt begränsas, eftersom kommunernas intresse av att sörja för tillgången på lärare i flertalet fall torde leda till att glesbygdernas lärar-bostäder även framgent får tjäna sitt ändamål, medan å hyresreglerade orter den allmänna hyreslagstiftningen torde erbjuda lärare, som förhyr en av kommunen anvisad bostad en tillräckligt tryggad besittning av bosta-den. Lärarorganisationerna har heller icke haft någon erinran mot utred-ningens förslag i denna del.

I fortsättningen skall hyran för en lärarbostad i princip fastställas rent marknadsmässigt. En anpassning till marknadshyran på orten behöver givetvis, såsom lärarförbunden påpekat, inte med nödvändighet innebära, att nuvarande hyra enligt boställsordningen skall höjas. I den mån så skall ske, vill jag emellertid i likhet med remissmyndigheterna ansluta mig till förslaget om en under övergångstiden successivt genomförd anpassning till marknadspriset. Denna torde beträffande lärarbostäderna böra genomföras stegvis i något långsammare takt än beträffande övriga tjänstebostäder. Mot den av tjänstebostadsutredningen föreslagna regeln, att en hyreshöj-ning när det gäller lärarbostäderna skulle få uttagas med högst 15 procent på närmast föregående års hyra — mot 25 procent när det gäller övriga tjänstebostäder — har jag inte någon erinran. Jag vill endast framhålla, att den omständigheten, att hyreshöjningen kan komma att fördela sig på en följd av år, icke får leda till att man uppskjuter fastställandet av den marknadshyra, som i princip skall erläggas för bostaden.

Jag finner i likhet med tjänstebostadsutredningen och flertalet remiss-myndigheter angeläget, att möjlighet under övergångstiden kommer att finnas att få frågan om hyressättningen prövad av statlig myndighet i sådana fall, då överenskommelse om hyresbeloppet ej kan träffas mellan läraren och kommunen. Utredningen föreslår länsstyrelsen som prövnings-instans. Vissa remissmyndigheter finner länskolnämnden mera lämpad för uppgiften, medan andra föreslår, att ärendena centraliseras till statens bostadsnämnd. Då redan till följd av den i princip fria hyressättningen hyrorna kan antagas komma att variera, anser jag inte intresset av en likformig bedömning av de ärenden, som kan komma att hänskjutas till prövning av statlig myndighet, vara så stort, att för den skull en centrali-sering till en enda myndighet bör ske. Jag kan inte heller finna, att läns-kolnämnderna skulle vara mest lämpade att avväga de intressen som här

kan stå mot varandra. Jag biträder utredningens förslag, att länsstyrelsen skall vara prövningsinstans i dessa fall. Över dess beslut bör talan ej kunna föras.

Något skäl att utsträcka prövningsrätten att avse andra situationer än när lärare vid tjänstebostadssystemets upphävande bebor en tjänstebostad anser jag inte finnas. Då bostad vid senare tidpunkt erbjödes lärare, bör vanliga hyresvillkor gälla. Däremot torde såväl kvarboenderätten som rätten till begränsad successiv hyreshöjning samt prövning av hyressättningen under övergångstiden bör gälla lärare, som vid tvångsförflyttning inom kommunen anvisas annan lärarbostad.

Vad utredningen föreslagit i fråga om avvecklingen av tjänstebostäderna för nomadlärarna föranleder ingen erinran från min sida.

Avvecklingen av organisternas tjänstebostäder torde likaledes i enlighet med vad utredningen föreslagit få inledas samtidigt som avvecklingen av folkskolans tjänstebostäder och med tillämpning av samma övergångsarrangordningar.

Vad utredningen anfört i fråga om tjänstebostäder för vissa elevhemsföreståndarinnor föranleder inte något särskilt uttalande från min sida.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att vidtaga de författningsändringar som föranledes av vad jag här förordat.

Utskottet

Utskottet delar departementschefens åsikt, att goda skäl talar för att statsbidrag till lärarbostäder i begränsad omfattning får utgå under en övergångstid, sedan den av 1956 års riksdag beslutade avvecklingen av tjänstebostadssystemet inlemts.

Förslaget om begränsning av generell rätt till statsbidrag till skolorter med mindre än 200 invånare, medan orter med ett invånarantal mellan 200 och 500 under vissa särskilda förutsättningar kunde komma i fråga för statsbidrag, vill utskottet biträda. Utskottet lägger därvid särskild vikt vid att varje kommun redan nu har möjlighet att komma i åtnjutande av egna-hemslån för uppförande av lärarbostad. Med den ståndpunkt utskottet sålunda intagit har utskottet icke funnit skäl tillstyrka det i motionen II: 666 framförda yrkandet om gränsdragning vid 400 respektive 900 invånare.

I nyssnämnda motion har tillika föreslagits, att statsbidragets storlek skall fastställas till 24 000 kronor per bostad med ett extra tillägg för de fyra nordligaste länen av 4 000 kronor per bostad.

Utskottet har funnit sig böra godtaga det av departementschefen tillstyrkta förslaget, att statsbidraget bestämmas till 18 000 kronor. För de fyra nordligaste länen, där byggnadskostnaderna är avsevärt högre än på andra håll i landet, bör dock enligt utskottets mening såsom i motionen II: 666 föreslagits extra tillägg utgå med 4 000 kronor per bostad.

Avvecklingen av folkskolans tjänstebostäder skall enligt Kungl. Maj:ts förslag inledas den 1 oktober 1960, då giltighetstiden för nu gällande töt-

ortsförteckning utlöper. Samtidigt skall det av departementschefen förordade statsbidragssystemet träda i kraft.

I motionerna I: 535 och II: 665 har hemställts om avslag på Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag och om bibehållande av nuvarande tjänstebostadssystem under ytterligare en tätortsförteckningsperiod, 5 år, under vilken statsbidrag skulle utgå med oförändrade belopp.

Utskottet finner det i likhet med departementschefen lämpligt, att avvecklingen av lärarnas tjänstebostäder påbörjas tidigare än vad som beräknas ske med övriga kategorier tjänstebostäder, detta med hänsyn till önskemålet att avvecklingen när det gäller lärarna skall ske successivt under längre tid än för övriga tjänstebostadsinnehavare. Utskottet biträder alltså Kungl. Maj:ts förslag i denna del och har icke funnit skäl tillstyrka bifall till motionerna I: 535 och II: 665.

Med anledning av lärarförbundens i det föregående redovisade yttrande beträffande hyressättningen får utskottet framhålla följande.

Enligt det av departementschefen tillstyrkta förslaget skall hyran för en lärarbostad i fortsättningen i princip fastställas rent marknadsmässigt. Därest anpassningen till marknadshyran på orten innebär, att nuvarande hyra enligt boställsordningen skall höjas, skall anpassningen till marknadspriset ske successivt under övergångstiden och genomföras stegvis i något långsammare takt än beträffande övriga tjänstebostäder. Utskottet, som icke håller för troligt, att hyreshöjningen annat än i ett mindre antal fall kommer att bli av sådan storlek, att hyran fördubblas, ansluter sig till förslaget om en hyreshöjning under övergångstiden med för varje år högst 15 procent på närmast föregående års hyra.

Vad departementschefen i övrigt anfört eller förordat har icke givit utskottet anledning till uttalande eller erinran.

Under återopande av vad som anförts hemställer utskottet,

I. att motionerna I: 535 och II: 665 icke må av riksdagen bifallas;

II. att riksdagen må, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag och motionen II: 666,

a) godkänna av departementschefen i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 26 februari 1960 förordade grunder för statsbidrag till lärarbostäder inom det obligatoriska skolväsendet med den höjning av statsbidraget för de fyra nordligaste länen, som utskottet förordat;

b) godkänna, att avvecklingen av tjänstebostadssystemet för folkskolans lärare, nomadlärare och organister inledes den 1 oktober 1960 och sker i den ordning som av departementschefen föreslagits;

c) bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som må finnas erforderliga för avvecklingens genomförande.

Stockholm den 10 maj 1960

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Närvarande: se under utlåtandet nr 104.

Reservation

av herrar *Ivar Johansson, Thorsten Larsson, Larsson* i Hedenäset och *Gustafsson* i Kårby, vilka ansett, att utskottet bort tillstyrka bifall till de i motionerna I: 535 och II: 665 framställda yrkandena och att utskottets hemställan under I. därför bort ha följande lydelse:

»I. att riksdagen må, med bifall till motionerna I: 535 och II: 665, besluta

- a) att avslå Kungl. Maj:ts förevarande proposition,
- b) att tjänstebostadssystemet skall bibehållas under ytterligare en tätortsförteckningsperiod (5 år),
- c) att statsbidrag till uppförande av bostäder för folkskolans lärare må utgå med oförändrade belopp;»